

výučby. Prikláňa sa k názoru L. Tondla, že vzťah filozofie a vedy je dnes viacnásobne sprostredkovaný a pre filozofa má väčší význam štúdium týchto sprostredkujúcich článkov než štúdium určitej prírodnej vedy. Historici prírodných vied ukazovali, v akých zložitých priemetoch sa stretávajú s filozofickými otázkami prírodných vied vo svojej práci a naznačovali, akým smerom by sa mala uberať práca filozofov, aby im mohla poskytnúť pomoc.

V. R u m l polemizoval s niektorými názormi J. Kamarýta o dialektike prírody. Zdôraznil, že podnety existencialistickej filozofie je potrebné kriticky skúmať. Nemožno pri osvetľovaní interakcie prírody a spoločnosti ignorovať ich relatívnu nezávislosť. Leninovo poňatie prírody ako reality existujúcej mimo vedomia a nezávisle od neho zostáva v platnosti. J. A d a m e c upozornil na potrebu integrovať do marxistického riešenia filozofických otázok prírodných vied podnety a niektoré riešenia logického pozitívizmu, týka sa to najmä metodologických problémov.

Týmito problémami sa vo svojich vystúpeniach v pozitívnom zmysle zaoberali aj súdruhovia P. M a t e r n a a V. Č e r n í k. Zatiaľ čo P. Materna sa viac venoval spresňovaniu pojmov a logických postupov, V. Černík skôr hľadal možnosti zblíženia tzv. exaktnej metodológie a dialektickej metódy. Zdôraznil, že zexaktnenie vedy nie je totožné s kvantifikáciou a formalizáciou.

V súvislosti s často opakovanou požiadavkou integrácie podnetov nemarxistických smerov od marxistickej filozofie upozornil J. B a r t o š na proces vývoja filozofických pojmov a na zmätok, aký vznikol pod vplyvom dogmatického výkladu najmä v interpretácii pojmov Heglovej filozofie.

Rokovanie konferencii bolo ukončené 10. februára odpoľudnia záverečným slovom prof. J. Srovnala.

R.

ÚLOHY A POTREBY NAŠEJ FILOZOFIE

(Na okraj Celoštátnej porady marxistických filozofov v Jílovišti)

MIROSLAV KUSÝ, JIŘÍ SUCHÝ

Keď svojho času akademik Kolman vyslovil myšlienku o užitočnosti zvolania celoštátneho sjazdu československých filozofov, vyjadril tým naliehavú potrebu aktuálne zhodnotiť stav marxistickej filozofie a vyjasniť perspektívy jej ďalšieho rozvoja tým najkompetentnejším spôsobom: konfrontáciou názorov tých, ktorí sa filozofiou priamo zaoberajú. Opodstatnenosť tejto potreby sa odrazila aj v uznesení ÚVKŠČ o spoločenských vedách, ktoré priamo uložilo kompetentným orgánom zvolanie takéhoto sjazdu. Realizácia tohto uznesenia sa však niekoľkokrát odkladala, až uznesenie nakoniec ani tak nebolo splnené v pôvodnej podobe: namiesto sjazdu sa v dňoch 8.—10. februára zišla v Jílovišti pri Prahe Celoštátna porada československých marxistických filozofov.

Porada však nie je sjazd a rozdiel medzi nimi nie je iba formálny. K sjazdu napríklad patrí demokratický a reprezentatívny výber účastníkov, čo najširšia účasť všetkých zainteresovaných ľudí na príprave rokovania, demokratická voľba predsedníctva, objektívne zhrnutie a zhodnotenie výsledkov a prijatie záväzných uznesení.

Nejde len o to, že porada v Jílovišti ani jednej z týchto požiadaviek nevyhovovala, oveľa závažnejšie sú praktické dôsledky tejto skutočnosti. Na príprave tejto porady sa

podieľal len úzky kruh pražských filozofov a dokonca aj sám prípravný výbor bol fakticky zložený iba z nich. Pre výber účastníkov zrejme neboli vytýčené nijaké objektívne kritériá, lebo len tak možno vysvetliť neúčast celého radu významných filozofických pracovníkov, ak už nehovoríme o tom, že sa celkom „zabudlo“ na existenciu niekoľkých filozofických a sociologických pracovísk. Došlo k paradoxnej situácii, že sa porada stala predovšetkým záležitosťou Akadémie a pražských účastníkov, hoci ich audítórium tvorili predovšetkým mimopražskí účastníci — pracovníci vysokých škôl. Týmto konštatovaním nechceme podceňovať váhu pražského centra československej filozofie, ale iba poukázať na to — bez toho, aby sme sa vyjadrovali k úrovni mimopražskej filozofie — že v tomto prípade porada nielen že nebola sjazdom, ale nebola ani poradou vo vlastnom zmysle slova: bola len akousi inštruktážou o tom, na čom sa v Prahe pracuje. V súvislosti s tým neudivuje, že na tejto porade sa predsedníctvo nevolilo a nesmelé pokusy z pléna vysloviť sa k záverom vopred ustanovených komisií vyzneli akosi nežiadúco. Koniec koncov to však priamo vyplývalo aj zo samého poslania porady, ktorým — podľa slov jej predsedu — nebolo prijímať žiadne uznesenia ani formulovať nejaké praktické odporúčania.

Zo zprávy o priebehu porady v našej tlači mohol vzniknúť u nezasevätených ľudí dojem, že sa urobilo veľa. V skutočnosti sa však urobilo iba to, že sa identifikovali a komunikovali problémy, pred ktorými dnes stojí naša filozofia — čo samo osebe iste nie je bezvýznamné — a že bolo konečne splnené jedno uznesenie. Pravda, pritom neslobodno zabúdať ani na subjektívnu užitočnosť stretnutia, čo s uspokojením ocenili jeho účastníci. Po dvanástich rokoch, ktoré uplynuli od poslednej celoštátnej porady v Malesiciach sme sa totiž konečne vôbec stretli aspoň v takomto relatívne širokom kruhu. Tým je vysvetlené aj to, že pri všetkej úcte k oficiálnemu programu bolo rokovanie v kuloároch predsa len oveľa živšie.

Hoci asi budú filozofi naozaj nepraktickí ľudia, predsa sa nedá povedať, že by to bolo iba ich vinou, ak sa doteraz v skutočne reprezentatívnom zhromaždení u nás vlastne ešte vôbec nestretli. Je to tým paradoxnejšie, že marxistická filozofia je v Československu už takmer dvadsať rokov štátnou filozofiou, ktorá plní náročnú ideologickú úlohu oficiálneho svetonázoru, integrujúceho a usmerňujúceho všetky zložky našej socialistickej kultúry. Možno že to tak bolo práve preto, že sa totiž preceňovala táto ideologická funkcia marxistickej filozofie. Chápala sa pragmaticky ako *zložka* nadstavby, s ktorou sa manipuluje len ako s objektom riadenia, ktoré akákoľvek imanentná iniciatíva môže iba sťažovať. Pritom sa, pravda, zabúda, že filozofia môže úspešne plniť svoje ideologické funkcie iba v tom prípade, ak predtým naplnila svoje kognitívne poslanie, t. j. ak sa vopred realizovala ako veda. Ak však chápeme filozofiu predovšetkým ako vedu, potom sa aj na ňu vzťahujú všetky základné podmienky a predpoklady existencie a rozvoja vedy. Medzi nimi zaujíma komunikácia vedeckých informácií prvoradé miesto. Význam týchto vedeckých informácií je v prípade filozofie tým väčší, že filozofia svoj totálny charakter stavia do závislosti od poznatkov špeciálnych vied a jej vedecká báza je v dôsledku jej všeobecného charakteru oveľa užšia ako báza pozitívnych vied. Práca vo filozofii má silne individuálny a difúzny charakter a všestranná komunikácia filozofických poznatkov je preto bezprostredným predpokladom vzniku súvislého a uceleného filozofického výkladu skutočnosti.

Výhrady k zameraniu a charakteru porady nechcú však v žiadnom prípade zľahčovať podnetnosť a závažnosť myšlienok, ktoré na nej odzneli. Rokovania v podstate oscilovali okolo troch závažných komplexov otázok. Ide o problémy teoretickej reflexie vlastnej marxistickej filozofie, ďalej sú to otázky, ktoré so sebou prináša proces vnútornej diferenciacie a relativizácie poznatkov marxistickej filozofie, rozvíjanej ako veda;

a nakoniec otázky, súvisiace s rozdielom scientistického a antropologického prístupu k súčasným úlohám filozofického myslenia.

Je paradoxné, že v teoretickej reflexii vývinu a výsledkov marxistickej filozofie urobila doteraz relatívne väčší kus práce buržoázna marxológia ako sama marxistická filozofia. Na porade sa z najrôznejších hľadísk poukazovalo na potrebu rozvíjať túto reflexiu predovšetkým prostredníctvom kritického prehodnotenia terajšieho stavu marxistického filozofického myslenia ako aj obdobia, ktorého je tento stav bezprostredným produktom — obdobia dogmatizmu. Jasně vedomie vlastného stavu je základným predpokladom správneho pochopenia úloh a možností, ktoré dnes pred marxistickou filozofiou stoja. Okrem toho marxistická filozofia môže viesť úspešnú polemiku proti buržoáznej filozofii iba za predpokladu, že jej budú celkom zrejme vlastné stanoviská a že tieto stanoviská budú neustále prechádzať aktuálnym kritickým prehodnocovaním. Takáto požiadavka sa môže zdať na prvý pohľad samozrejmou. V skutočnosti však v marxistickej filozofii podnes nie je vyjasnený zmysel rozdielov medzi predpokladmi a ich realizáciou, možnosťami a skutočnosťou, medzi myšlienkami obsiahnutými v marxistickej filozofii implicitne a tými, ktoré boli explicitne vyjadrené, medzi minulosťou a aktuálnosťou, prekonávanými a živými myšlienkami, medzi tradovanou a literárne vyjadrenou teóriou, oficiálnym ideologickým a tvorivým stanoviskom, medzi individuálnymi a všeobecne priznanými názormi, medzi heuristickými a systemizovanými poznatkami, či medzi špecifickými národnými stanoviskami. Za takejto situácie nemožno jednoducho poprieť oprávnenosť otázky, čo vlastne marxistickou filozofiou je a čo ňou nie je, čo treba hájiť a od čoho sa treba dištancovať.

Zhodnotenie súčasného stavu našej filozofie a objektívna analýza filozofického dogmatizmu je nepochybne iba jednou z vymenovaných úloh. Je to však taká úloha, ktorá umožňuje obnoviť pozície autentického marxizmu ako východiska ďalšej tvorivej práce v marxistickej filozofii a pochopiť zmysel myšlienkového úpadku, ktorý prekonala táto filozofia v období dogmatizmu. Takáto analýza je nevyhnutnou podmienkou dôsledného obnovenia marxistického historizmu, ktorý sa od buržoázneho odlišuje práve možnosťou historicky reflektovať aj svoje vlastné postavenie a ktorý predstavuje jeden z neodmysliteľných princípov marxistického myslenia vôbec.

Po deviatich rokoch, ktoré uplynuli od politického odsúdenia dogmatizmu, udivuje, ako málo bolo dosiaľ urobené pre jeho vedecké vysvetlenie a vyvrátenie. Na porade sa uacrtli hlavné smery, ktorými by sa mala kritika dogmatizmu uberať. Predovšetkým bude treba kriticky preskúmať samotné poňatie filozofie a jej postavenie medzi ostatnými formami spoločenského vedomia, zhodnotiť spoločenské funkcie, ktoré plní doteraz a ktoré by mohla plniť v budúcnosti a uvážiť tiež oprávnenosť hľadísk, z ktorých sa dnes k filozofii pristupuje zo strany kultúrnej politiky. Bude treba podrobiť dôkladnej analýze historické súvislosti dogmatizmu, spoločenské a teoretické korene, z ktorých vyrástli jeho deformácie. Je to vlastne súčasť širšej a doteraz celkom neuspokojivo zvládanej úlohy rozpracovať vedecké dejiny vývoja marxistickej filozofie. Takáto analýza by sa nemala obmedzovať iba na sociologickú interpretáciu závažných faktov a textov, na ktorú sa obvykle dejiny marxistickej filozofie zužujú; mala by vychádzať z všestranného skúmania úplnej materiálovej totality týchto dejín. Bude treba uskutočniť sémantickú analýzu jazyka marxistickej filozofie, genetickú analýzu jej jednotlivých kategórií, princípov, zákonov a teórií, preskúmať evolúciu a zmeny ich systému a jeho štruktúry. Tiež bude treba venovať pozornosť aj diskusiam a polemikám, zamyslieť sa nad vzťahom autentického myslenia a tradície k tomu, čo sa stalo oficiálnym textom marxistického filozofického myslenia. Prirodzene, bude treba zaradiť vývin filozofie do čo najširších kultúrnych a politických súvislostí, a to tak národných, ako aj svetových.

Netreba sa obávať toho, že objektívna autoreflexia našej filozofie ukáže jej málo vábnu zostarenú tvár. Fakt neprestane byť faktom, ak pred ním budeme zatvárať oči. Otvorenie očí je však základným predpokladom toho, aby sme na ňom mohli niečo meniť k lepšiemu. Vo svojej dogmatickej podobe, ktorú podnes prekonala iba v niektorých aspektoch, marxistická filozofia zaostáva v podstate nielen za svojou pôvodnou historickou podobou, ale aj za terajšou odbornou úrovňou buržoázneho filozofického myslenia. V dôsledku toho nie je schopná uspokojivo riešiť ani aktuálne úlohy, ktoré pred ňu kladie vývoj spoločnosti a ľudského poznania, ak už nehovoríme o problematičnosti jej schopnosti ideologicky pôsobiť a naozaj úspešne čeliť svojmu ideologickému protivníkovi. Zlepšenie tohto stavu bude závisieť nielen od radikálnej obrody metodologických prostriedkov a postupov našej filozofie, ale aj od podstatného rozšírenia jej tematických okruhov, od prekročenia úzkych racionalistických rámcov, obmedzujúcich doteraz jej obzor a od realizácie všetkých objektívne daných dimenzií onotologickej, gnozeologickej, antropologickej, axiologickej a praxeologickej. Predmetom marxistickej filozofie musí byť skutočnosť vo všetkých jej parametroch, skutočnosť ako dialektická štruktúrna totalita vecí, procesov, poznania, prežitkov a hodnotenia.

Marxistická filozofia musí čo najširšie vyjadrovať autentickú skutočnosť, byť prístupná novým poznatkom o nej a nesmie sa obávať ani priameho a otvoreného prevzatia pravdy od svojich protivníkov, ak sa bude chcieť dôstojne vyporiadať so záväzkami svojich nerealizovaných možností. Marxistická filozofia vznikla „zrušením doterajšej filozofie“. Zdá sa, že dogmatická deformácia tejto filozofie dáva Marxovej myšlienke širší zmysel. Marxistická filozofia bude musieť zrejme v každej novej historickej etape rušiť sama seba, aby mohla ďalej žiť.

Je možné, že farby, ktorými tu bol načrtnutý obraz súčasného stavu marxistického filozofického myslenia, sa budú zdať príliš tmavé. Filozofia je však objektívnou formou spoločenského vedomia a ako taká sa nehodnotí podľa svojich možností, subjektívnych presvedčení a zbožných želaní, ale podľa toho, čím v svojej objektivizovanej podobe skutočne je, akého druhu sú poznatky, ktoré vo svojej dobe autenticky komunikuje. Chceli by sme na podporu tohto stanoviska využiť autoritu Jiřího Cvekla, ktorý na porade povedal: „Pokiaľ filozofia, a to obzvlášť marxistická, nie je schopná po určitom dlhšom období predložiť tieto ideové výsledky svojej činnosti, t. j. nové idey, koncepcie, teórie, zákony atd., je to neklamným a nevyvrátiteľným dôkazom myšlienkového stagnácie. Dejiny filozofie a vzostupný vývoj filozofie sa nemôže realizovať ináč ako prostredníctvom tvorenia týchto ideových útvarov, hoci sa vôbec nedá na ne redukovat'. Pre súčasný stav marxistickej filozofie je obzvlášť dôležité porovnávať a odpovedať na otázku: aké nové idey, pojmy, koncepcie, teórie a pod. obsahuje súčasná marxistická filozofia, ktoré by neboli jednoducho prevzaté zo spisov marxistických klasikov.“ Na túto otázku nemôžeme dať inú ako veľmi skromnú a hlboko sebakritickú odpoveď.

Reflexia, ktorej treba podrobiť marxistickú filozofiu, nie je autoreflexiou v tom zmysle, že by sa v nej reflektoval akýsi koherentný subjekt. Marxistická filozofia nie je takýmto subjektom už preto, že nie je nediferencovanou jednotou, danou afirmáciou uzavretého okruhu inštitucionálne podporovaných dogiem. Len čo politika prizná filozofii opäť štatút vedy, a to nielen deklaratívne, ale aj fakticky, len čo filozofia prestala byť iba ideológiou a nadobudla opäť plnosť svojich pôvodných atribútov, prijala na seba aj všetky riziká, ktoré ohrozujú vedu a najmä riziko omylov, relatívnosti právd, oklúk poznania. Filozofia v tomto prípade nemôže byť jednotná v zmysle uzavretého systému tézy a postulátov a ich strnulej totožnosti, ale stáva sa dynamickou jednotou potvrdených a hypotetických názorov, jednotou, v ktorej sa stretávajú rozdielne aj protikladné stanoviská, stabilizujú sa iba v zložitom procese teoretickej a praktickej verifikácie.

Ak už nie je marxistická filozofia strnulou dogmatickou jednotou, ale rozvíjajúcim sa systémom poznatkov, vzniká pred ňou celkom nová úloha konfrontácie a integrácie rozdielnych stanovísk. To je však iba jedna z príčin, prečo sa na porade toľko hovorilo o potrebe metafilozofie. Ide o to, že ak sa filozofia ako heuristické poznanie čoraz viac konkretizuje, diferencuje a individualizuje, je stále nevyhnutnejšie rozvíjať v nej aj opačné procesy, ktoré by zabstraktovali, syntetizovali a generalizovali získané poznatky. Inak by bola ohrozená jej celistvosť a vnútorná integrita. Je len prirodzené, že poslanie metafilozofie sa na to neobmedzuje, ale spomenuté dve úlohy rozhodne celkom postačujú pre zdôvodnenie potreby metafilozofie. Zostáva otvorená otázka, nakoľko možno považovať tvorbu metafilozofickej syntézy, ktorá má bezprostredný svetonázorový význam, za samostatnú filozofickú úlohu. Potrebnosť a závažnosť takejto syntézy samej je však nesporná.

Marxistická metafilozofia nemôže byť návratom k ambíciám starej metafyziky. Podobne, ako je marxistická filozofia metavedou, teda rozvíjaním poznania za hranicami pozitívneho a špeciálneho poznania empirických vied, musí byť metafilozofia tejto filozofie poznaním za hranicami pozitívneho a špeciálneho poznania samej filozofie. Metafilozofia teda neporušuje nevyhnutnú väzbu filozofie s empirickým poznaním, ale naopak, vytvára predpoklady, aby sa empirické východiská dôsledne doviedli až k najvšeobecnejším a najabstraktnejším systémovým záverom.

Poslednou z najživšie diskutovaných otázok na porade bolo rozlíšenie dvoch základných metodologických postupov vo vnútri marxistickej filozofie, ktorého sme boli svedkami v poslednej dobe: rozlíšenie scientistických a antropologických postupov. Spôsob, akým sa na porade často používali výrazy „scientizmus“ a „antropologizmus“ si zaslúži kritickú korektúru. Ide o to, že pôvodný axiologický zmysel týchto výrazov, vyjadrujúcich odlišný názor na pramene etických hodnôt, bol tu posunutý ďalej do všeobecnometodologickej polohy a že boli teda používané ako termíny alternatívnej voľby všeobecnej metodológie. Metodológie, inšpirujúcej sa logicko-analytickými postupmi exaktných vied v prvom prípade a metodológie, opierajúcej sa o špekulatívno-hodnotové postupy humanitných vied, v prípade druhom. Ako vidno, určitá súvislosť s pôvodným zmyslom ostala zachovaná iba v druhom prípade; „scientizmus“ v novom poňatí nechce mať s hodnotami nič spoločného, aspoň deklaratívne. Takáto korektúra nemení však celkom nič na skutočnosti, že oba termíny vyjadrujú svojím spôsobom skutočný stav vecí.

Dosiaľ sa predpokladalo, že takéto rozčlenenie metodologických postupov je jedným zo symptémov zahŕňania buržoáznej filozofie a že preto je na pôde marxistickej filozofie niečím celkom nemysliteľným. Ak k nemu došlo aj na tejto pôde, bude potrebné zamyslieť sa hlbšie nad jeho príčinami, ktoré rozhodne nie je možné chápať ako mechanický vplyv problémov buržoázneho myslenia na naše filozofické myslenie. Zdá sa, že tieto príčiny sú zložitejšie, ako by sa dalo na prvý pohľad predpokladať. Rozrušenie jednoty kognitívneho a hodnotového poslania marxistickej filozofie rozhodne nie je jedinou z týchto príčin. Treba vidieť aj určité objektívne príčiny roztržky oboch metodologických stanovísk, akým je napríklad pokračujúci proces vnútornej diferenciácie marxistickej filozofie, ktorá už dnes vlastne nie je filozofiou v starom zmysle slova, ale celým zložitým systémom filozofických vied, ktorý rieši relatívne odlišné úlohy a používa na to aj relatívne odlišné metódy. Nejde teda ani tak o boj proti samému faktu rozlíšenia oboch metodologických postupov a ich vyhraňovaniu, ako skôr o vytvorenie predpokladov korešpondencie a integrácie ich výsledkov.

V tejto súvislosti treba aspoň stručne upozorniť na ideologický dôvod uvedomelého vytvárania jednoty scientistickej a antropologickej orientácie a jej výsledkov. Jednostranné zdôrazňovanie scientistických metód, nebezpečenstvo ktorého prináša so sebou impetus

vedecko-technickej revolúcie — pri ich odklone od prirodzeného jazyka a od ideologických, záujmových aspektov poznania — prináša totiž so sebou aj nebezpečenstvo straty prirodzenej ideológie, ideológie vyrastajúcej bezprostredne a prirodzene zo spoločenského poznania. Vzniká tu otázka, či by takáto skutočnosť nevytvárala ideologické vákuum, ktoré by sa živelne zaplňovalo z mimoracionálnych zdrojov, teoreticky nereflektovanej sféry sociálnej psychiky, či by nemohlo dôjsť k oveľa horšej recidíve „kultov.“ a dogmatizmu.

Jedným z predpokladov dialektického chápania rozdielnosti „scientizmu“ a „antropologizmu“, o ktorom sa na porade nehovorilo, je správne pochopenie kompetencie oboch týchto metodologických orientácií. Pri ich všeobecnosti nie je možné chápať ich ako metodológie s alternatívnymi predmetmi, ale skôr ako rôzne prístupy k tomu istému predmetu, dané odlišnosťou poznávacieho aspektu. „Scientizmus“ nemožno chápať ako metodológiu filozofie prírody a „antropologizmus“ ako metodológiu sociálnej filozofie, lebo scientistickými postupmi je možné skúmať aj sociálne javy rovnako, ako je možné skúmať pomocou antropologických postupov aj isté stránky prírodného diania. Avšak je možné antropologicky pristupovať aj k samému scientizmu a identifikovať povahu jeho antropomorfizmu a jeho ľudský zmysel a naopak, kriticky preskúmať scientisticky sémantickú, gnozeologickú a logickú konzistenciu samého antropologizmu.

Ako vidno, samotný vznik dvoch odlišných metodologických orientácií v marxistickej filozofii nemusí byť ešte sám osebe dôvodom pre znepokojenie. Podobne ako inde, ide aj tu hlavne o jeho dôsledky.

Zdá sa, že rovnako ako v prípade teoretickej reflexie teórie a systému marxistickej filozofie podliehali sme určitej naivnosti aj v chápaní jej metodológie a procesu skúmania. Zdá sa, že problém metodologickej výzbroje našej filozofie bude treba posudzovať oveľa veľkorysejšie a náročnejšie, ako sme to robili doteraz, a že bude treba venovať sústredenú pozornosť rozpracovávaníu a hodnoteniu metodologických postupov, používaných v našej filozofii, ktoré vlastne ani teraz nie sú také jednoduché a také jednotné, ako sa bežne a oficiálne predpokladá. Možno tu spomenúť iba rozdielnosť objektívnych a subjektívnych prístupov, apologetických a kritických, imanentných a ideologicko-politických, „hegelianizmu“ a „pozitivismu“ a pod., význam ktorých pre rozvoj marxistického myslenia nebol doteraz reflektovaný a riešený ani v historickom, ani v aktuálnom ohľade.

Závažnosť úloh, vyplývajúcich z potreby riešiť spomenuté komplexy otázok, si žiada kritické zváženie jestvujúcich podmienok práce vo filozofii. Súčasný stav vecí poskytuje — podľa nášho presvedčenia — málo dôvodov k optimizmu. Naša filozofia dnes v podstate vyčerpáva svoje sily v úsilí o návrat k myšlienkam autentického marxizmu, zatiaľ čo by mala vlastne riešiť predovšetkým podstatné otázky súčasného vývinu našej spoločnosti. Len tak sa mohlo stať, že sa filozofia nepodielala na vytváraní subjektívnych predpokladov vedecko-technickej revolúcie u nás a že nikto v tomto zmysle ani nekládol na filozofiu nijaké požiadavky.

Na tom, že naša verejnosť nedoceňuje spoločenský význam filozofie, má iste svoj podiel aj sama filozofia. Treba však vidieť, že jej postavenie medzi ostatnými zložkami spoločenského vedomia nie je nijako závideniahodné. Bez prehánania možno povedať, že filozofia je najlacnejšia zo všetkých našich vied. Je evidentné, že filozofia nekladie na materiálne zabezpečenie také vysoké nároky ako napríklad prírodné vedy. To však neznamená, že by sa plodná a osobná vedecká práca vo filozofii zaobišla bez akéhokoľvek materiálneho zabezpečenia. Filozofia je v tomto ohľade popoluškou nielen voči prírodným vedám, ale aj voči všetkým ostatným spoločenským vedám, hoci ich praktický prínos (napríklad historiografie alebo pedagogiky) nebol doteraz v tomto ohľade o nič

väčši ako prínos filozofie. Podceňovanie filozofie zdá sa byť akousi reakciou na preceňovanie jej významu v období dogmatizmu. Ak filozofia vo svojej starej podobe nemôže už dnes úspešne plniť ideologickú funkciu, neznamená to ešte, že by ju nemohla plniť v novej nedogmatickej podobe a že by sa spoločenská prospešnosť filozofie musela obmedzovať iba na túto funkciu. Marxistická filozofia je predovšetkým vedou, a preto k nej treba pristupovať ako ku ktorejkoľvek inej vede.

Hádam žiadna iná oblasť vedy nemá u nás takú nedostatočnú dokumentáciu a služby, knižnice na takej katastrofálnej úrovni, také nízke kvóty na nákup kníh zo zahraničia ako práve filozofia. Snáď žiadna oblasť vedy nemá taký nevýhodný pomer medzi vedeckými pracovníkmi a pomocným odborným personálom ako filozofia. Iba vo filozofii sú mysliteľné také nízke kvóty na študijné cesty do zahraničia — ak už nehovoríme o spôsoboch ich obsadzovania — a taká úzkoprsnosť pri vysielaní filozofov na vedecké konferencie a kongresy.

Nedostatočné materiálne zabezpečenie filozofie má za následok, že vo filozofii prežívajú najkonzervatívnejšie individualistické formy práce. Minimálna kooperácia filozofických pracovníkov podstatne obmedzuje ich poznávací obzor, zužuje zbytočne objem informácií, z ktorých vychádzajú ich generalizácie a znižuje tak ich praktický význam. V dôsledku toho sa často pracuje na problémoch, ktoré sú vo svetovom meradle už dávno vyriešené, alebo sa k nim pristupuje bez znalosti dosiahnutých predpokladov ich riešenia. Niet divu, že sa potom niekedy riešia pseudopráblemy, že sa kladú naivné a zbytočné otázky, a to v mnohých prípadoch len preto, aby sa vykázala jediná činnosť, ktorá sa od filozofa komisie, ale formálne požaduje: samoučelné publikovanie a zvyšovanie kvalifikácie.

Veci nijako neprospieva ani ten stav, že u nás jestvujú dva rozdielne typy odborných pracovísk s nerovnakými povinnosťami a podstatne odlišnými pracovnými podmienkami: pracoviská Akadémie a vysokých škôl. Nevyjadrujeme sa k tomu, ako sa tento stav prejavuje v iných vedných odboroch, vo filozofii však nesporne pôsobí veľmi nepriaznivo. Pri vytváraní týchto dvoch typov pracovísk sa zrejme vychádzalo z nevysloveného predpokladu, že akademické pracoviská budú strediskami vedeckej práce, kým vysokoškolským katedrám mali pripadnúť iba pedagogické a komunikatívne úlohy. V skutočnosti však aj vysokoškolské pracoviská od počiatku plnia vedecké úlohy a nijako podstatne v tom nezaostávajú za akademickými pracoviskami. V rozpore s týmto širším poslaním vysokoškolských katedier sú však materiálne prostriedky pre zabezpečenie vedeckej práce prednostne poskytované práve akademickým pracoviskám.

Jednou zo závažných príčin zaostávania našej filozofie za potrebami života je aj neuspokojivý stav v riadení a koordinácii vedeckej práce vo filozofii. Riadenie filozofie prostredníctvom vedeckých kolégií ČSAV a SAV je prejavom nedoceňovania vedeckej kompetentnosti vysokoškolských pracovísk, a tak aj jednou z príčin ďalšieho prehľbovania nerovnoprávnosti týchto pracovísk v pomere k akademickým pracoviskám. V takomto prípade sa nedá očakávať, že by mohlo toto riadenie prekročiť hranice čistej formálnosti. Pravda, o uzurpácii moci sa tu nedá hovoriť, lebo uznesenia kolégií nie sú pre vysokoškolské pracoviská nijako záväzné — je otázka, či sa vôbec o ich existencii aj dozvedia. Kolégiá si túto trapnú skutočnosť koniec koncov uvedomujú a nekomplikujú si zasa zbytočne prácu tým, že by sa vážne zamýšľali aj nad problémami vysokoškolských pracovísk. Takýto stav môže byť síce humorný, ale v období, v ktorom o výsledkoch vedeckej práce v podstatnej miere rozhoduje integrácia a koordinácia síl, stáva sa vážnou brzdou úspešného rozvíjania filozofie.

Skutočnosť, že pri riadení filozofie prevládajú rezortné hľadiská nad odborne vedeckými, vedie k tomu, že toto riadenie nie je ideovou, ale prevažne administratívnou zá-

ležitosťou. S tým veľmi úzko súvisí — v porovnaní s inými vedami — paradoxný stav, že pracovníci s vedeckou autoritou spravidla filozofiu neriadia a tí, ktorí ju riadia, nemajú spravidla vedeckú autoritu.

Za súčasného stavu nemôže byť žiadne filozofické pracovisko v republike takým univerzálnym integračným činiteľom, ktorý by organizačne stmeloval a ideovo zjednocoval celý náš filozofický front. Pokusy o to, aby sa filozofické ústavy Akademií stali koordináčnymi centrami všetkej vedeckej práce vo filozofii u nás, vyšli naprázdno a dôvody, ktoré sme uviedli, svedčia o tom, že to ani inak nemôže byť. Podobne nemožno očakávať, že by sa v tomto zmysle mohla nejak kvalitatívne zlepšiť riadiaca činnosť zodpovedajúcich kolégii: tie sú už vo svojej podstate nereprezentatívnym orgánom s podlomenou autoritou a kompetenciou.

Existuje za súčasného stavu nejaký orgán alebo inštitúcia, ktoré by sa mohli tejto funkcie ujať?

Zdá sa nám, že nejestvuje a že sa dnes už nevyhnutne musí vytvoriť. My filozofi sme v tomto ohľade v určitej nevýhode voči všetkým ostatným vedeckým a kultúrnym pracovníkom. V rámci vedy nás odkazujú na to, že plníme predovšetkým ideologickú funkciu, a preto sa nepodielame na výhodách, ktoré dnes vede z jej postavenia vyplývajú. V rámci zložiek socialistickej kultúry nás zas odkazujú na to, že máme svoje vedecké pracoviská, a preto sa nepodielame na tých vymoženostiach, ktorými zasa disponujú tieto zložky. Medzi vymoženosti, ktoré máme na mysli, patria napríklad ideovoprofesionálne sväzy, ktoré ideovo riadia činnosť tej-ktorej kultúrnej zložky, podieľajú sa na vytváraní optimálnych spoločenských podmienok pre túto činnosť, zastupujú záujmy svojich členov (ako napríklad sväz novinárov, sväz spisovateľov, sväz výtvarných umelcov, sväz skladateľov), disponujú v ich prospech demokraticky rozdeľovanými finančnými prostriedkami a pod. Predstavenstvá týchto sväzov sú demokraticky volené všetkými profesionálne zainteresovanými členmi a tvoria reprezentatívny orgán skutočne celej príslušnej zložky kultúrneho frontu.

Snaha o pozitívne prekonanie tejto faktickej neujasnenosti postavenia filozofov voči ostatným kultúrnym pracovníkom nie je len nejaké malicherné a formálne úsilie z našej strany. Stále viac sa ukazujú záporné praktické dôsledky terajšieho stavu. Ako filozofi by sme mali plniť aj funkciu integrujúcej ideovej sily našej spoločnosti. K zodpovednému plneniu tejto funkcie nám však chýba demokratická inštitucionalizovaná forma takejto integrácie v podobe rovnakého ideovo-profesionálneho sväzu, aké dnes majú spisovatelia, výtvarníci, skladatelia, novinári, aký majú divadelní a filmoví herci a pod. Svoje spoločensko-ideologické poslanie nemôžeme dobre plniť ako rozdrobení jednotlivci, pracujúci v podstate na navzájom izolovaných filozofických ústavoch a katedrách po celej republike. V tomto ohľade tu síce jestvuje určitá väzba po línií propagandistickej činnosti strany, táto väzba je však úplne nedostatočná a vedie trochu iným smerom. Potrebujeme imanentnú organizačno-ideovú väzbu, ktorú by pomohol vytvoriť práve zodpovedajúci profesionálny sväz.

Tu by mohlo vzniknúť niekoľko námietok proti tomu, či je táto potreba naozaj akútna a oprávnená. Jedna z nich by sa mohla odvolať na to, že filozofi predsa majú v Čechách svoju Filozofickú jednotu a na Slovensku nedávno založenú Slovenskú filozofickú spoločnosť. Áno, lenže poslanie týchto organizácií je trochu iné. V podstate plnia funkciu osvety medzi filozofmi na vysokej odbornej úrovni (pokiaľ ju vôbec plnia: Filozofická jednota totiž už dávno ako celok nefunguje, vegetuje, Slovenská filozofická spoločnosť ešte nezačala fungovať). Nehovoríme o tom, že by takáto funkcia nebola za súčasnej situácie neobyčajne dôležitá. Avšak pokiaľ ide o vlastné profesionálne problémy a záuj-

my filozofov, sú tieto organizácie veľmi vzdialené od úloh, ktoré by mal plniť spomínaný profesionálny sväz filozofov.

Iná námietka by sa mohla týkať toho, že Sväz spisovateľov, výtvarníkov a pod. združuje ľudí z rozmanitých pracovísk a tvorí takto vlastne jediná formu ich profesionálnej jednoty, jediná inštitúciu, ktorá ich naozaj navzájom spája. Táto námietka však napríklad v prípade Sväzu novinárov neplatí o nič viac, než by mala platiť pre filozofov — a aj keby to tak nebolo, nemohli by sme ju považovať za oprávnenú. Áno, filozofi iste majú svoje vedecké pracoviská, ktoré sú v podstate homogénne a medzi ktorými možno vytvoriť určitú internú štrukturálnu väzbu. Tu však ide práve o to, že filozofi by sa mali aj inštitucionálne zaradiť po bok ostatným zložkám nášho kultúrneho frontu — a to pri plnom rešpektovaní jeho jestvujúcej organizačnej štruktúry. Aj z tohto dôvodu by najschodnejšia cesta bola vo vytvorení zodpovedajúceho ideovo profesionálneho sväzu.

Profesionálna organizácia filozofov by teda slúžila tak potrebám nášho kultúrneho frontu, ako aj vnútorným potrebám filozofie a filozofov. Marxistická filozofia by sa konečne aj po tejto stránke stala plnohodnotnou zložkou kultúrneho frontu, v ktorom doteraz pôsobila len difúzne a v sprostredkovanej podobe. Veď je koniec koncov paradoxné, že sa u nás zo strany riadiacich orgánov spoločnosti venuje podstatne viac pozornosti (vyjadrenej i materiálnou podporou) sprostredkovanému šíreniu svetonázoru v rôznych umeleckých formách ako jeho šíreniu v bezprostrednej svojbytnnej podobe. V tomto ohľade sa naozaj nemôžeme porovnávať s buržoáznu spoločnosťou — a akékoľvek porovnanie vyjde jednoznačne v náš neprospech. Tam je ideológia *práve ako ideológia* dokonale inštitucionalizovaná prinajmenšom rovnoprávne s ostatnými zložkami ideologickej nadstavby a pokiaľ ide o všestranné zabezpečenie jej maximálne účinného pôsobenia, je dokonca jednoznačne preferovaná oproti všetkým ostatným zložkám. Klasickým príkladom toho je náboženstvo. Tam, kde je náboženstvo štátnou ideológiou, neuspokojujú sa tým, že jestvujú vedecké ústavy pre jeho teoretické rozvíjanie a teologické fakulty pre jeho štúdium. To všetko tam predsa jestvuje len preto, aby náboženstvo mohlo prostredníctvom svojej celospoločenskej inštitucionalizácie ako forma spoločenského vedomia, ako ideológia prenikáť k veriacim i neveriacim. Náboženstvo tu má nielen cirkev, ale aj takmer neprehľadný rad najrôznejších cirkevných aj laických organizácií, ktoré zaujímajú dominantné postavenie medzi ostatnými zložkami ideologickej nadstavby buržoáznej spoločnosti. Akú aspoň približne zodpovedajúcu inštitucionalizovanú formu má marxistická filozofia v spoločnosti, v ktorej vystupuje ako štátna ideológia? Môžeme sa potom diviť, že nedostatočne plní svoje poslanie teoreticky určujúcej formy spoločenského vedomia? Samozrejme, v tejto jej inštitucionalizácii nemožno vidieť záračný prútik, ktorý vylieči všetky neduhy súčasnej ideologickej laxnosti marxistickej filozofie: rozhodne by to však mohol byť jeden z významných stimulov, ktorý by jej napomohol zaujať zodpovedajúce miesto medzi formami spoločenského vedomia vôbec a v našom kultúrnom fronte zvlášť.

Pokiaľ ide o naše interné praktické otázky, vytvorila by profesionálna organizácia filozofov po prvý raz skutočne demokratickú inštitúciu, v ktorej by sme mohli svoje záležitosti riešiť na základe svojich vlastných názorov a návrhov, v diskusii rovnocenných a kompetentných partnerov. V nej by sme sa mohli nielen ako jednotlivci, alebo ako rezortní pracovníci, ale ako spoločnými záujmami spätí odborníci vyjadrovať na inštitucionalizovanej demokratickej rovine k otázkam, ktoré sa týkajú osudov nášho odboru, perspektív našej profesie, spoločenského zmyslu a poslania našej ideologickej práce. Táto organizácia by zvolávala nie zriedkavé porady, ale *pravidelné sjazdy filozofov*, na ktorých by filozofi zodpovedne a záväzne rokovali o všetkých svojich problémoch, kde by hodnotili výsledky svojej práce a dochádzali aj k záväzným rozhodnutiam

o jej ďalšom priebehu a rozvoji. Nie je predsa naďalej udržateľná situácia, aby sa štyristo filozofov v republike nemohlo čas od času navzájom stretnúť na zodpovedajúcej demokratickej úrovni s vedomím, že to, k čomu na takýchto stretnutiach dospejú, nebude len akýmsi nezáväzným pohovorom. Nemožno sa naďalej spoliehať iba na to, že za ďalších dvanásť rokov sa možno zvolá ďalšia nereprezentatívna a nekompetentná „porada“.

Samozrejme, na týchto pravidelných sjazdoch by sa okrem iného volili aj *reprezentatívne orgány československej filozofickej obce*, ktoré by ju naozaj zastupovali aj po profesionálnej, aj po odbornovo-vedeckej stránke. Prostredníctvom týchto svojich demokratických orgánov by sa československí filozofi mohli rozhodne oveľa dôstojnejšie podieľať na kultúrnom živote našej spoločnosti a na teoretickom usmerňovaní celého ideologického diania, ako bolo dosiaľ.

Takto by teda konečne vznikla organizácia a orgán, ktorý by vyjadroval a obhajoval *profesionálne záujmy filozofov* ako ideologických pracovníkov — rovnako ako to robia ostatné ideové profesionálne sväzy. Táto otázka je pre filozofov tým dôležitejšia, že snád ani v jednom inom odbore nie sú pracovníci pod takým tlakom najrôznejších spoločenských síl ako práve filozofi. Nesprávny alebo zlomyseľný výklad ich ideologickej práce môže potom viesť a často aj fakticky vedie k ich diskriminácii vo vlastnom zamestnaní — pričom práve tu doteraz nejstvovalo odborné mimozamestnanecké fórum, na ktorom by sa takéto otázky mohli zodpovedne konzultovať, prerokovať a dospieť aj k správnejmu riešeniu. To je však situácia, ktorá môže viesť a často aj fakticky vedie k svojvoľnému, nepoučenému riešeniu spomínaných otázok inými orgánmi. Sväz by v tomto zmysle teda aj zastupoval svojich členov, organizačno-zamestnanecké a podobné problémy filozofov by sa riešili výhradne cez jeho reprezentatívne orgány. Filozof by sa potom (či už oprávnené alebo nie) nemusel „báť o svoje existenčné zabezpečenie“ pri vyjadrovaní svojich názorov, nebol by takto objektívne nútený ku konformizmu, za ktorým by skrýval svoje skutočné názory na mnohé pálčivé ideologické otázky. Sväz by mu mohol poskytnúť určitú morálnu podporu váhou svojej spoločenskej a odbornej autority. Medzi oprávnené profesionálne záujmy filozofov patrí nakoniec aj to, že by náš sväz mal spravovať aj príslušnú časť literárneho fondu, ktorú doteraz celkom neoprávnené od nás odoberá Literárny fond Sväzu spisovateľov bez toho, aby nám z neho plynuli obdobné výhody, aké používajú členovia tohto sväzu. Organizácia filozofov by teda disponovala svojím literárnym fondom v prospech rozvoja filozofickej tvorby tým, že by z neho udeľovala štipendiá, financovala stáže a študijné pobyty v zahraničí, poskytovala pôžičky, vytvárala nadácie, vypisovala ceny a podobne.

Funkciu takejto organizácie by mohla koniec koncov plniť aj Filozofická jednota, ktorej slovenskou zložkou by sa v takom prípade stala novo ustanovená Slovenská filozofická spoločnosť. Pravda, to by znamenalo podstatne rozšíriť funkcie týchto organizácií a vlastne v podstate a od základov prebudovať tieto osvetárske spolky na ideovo-profesionálny sväz. Prospelo by to aj Jednote, ktorá by sa takto prebrala zo svojho letargického spánku a nadobudla konečne rozumný zmysel pre svoju existenciu a prospelo by to aj československým filozofom, ktorí by takto konečne dostali dnes už naliehavo potrebnú integrujúcu demokratickú inštitúciu. To, prirodzene, nevylučuje, aby sa v rámci novej inštitúcie aj naďalej (a mala by potom pre to rozhodne lepšie predpoklady) nerozvíjali vedecko-osvetové funkcie, ktoré dnes plnia Filozofická jednota a Slovenská filozofická spoločnosť.

To je teda niekoľko našich odpovedí na otázku, s ktorou sme sa pravdepodobne všetci rozchádzali z celoštátnej porady: Čo po Jílovišti? Budeme sa naďalej tváriť, akoby sa nič nedialo a akoby sa vlastne ani nemuselo nič diať? Zostanú filozofi naďalej

ako celok v podstate pasívnymi účastníkmi spoločenských premien, ktoré sa odohrávajú pred ich zrakmi? Uspokojia sa so svojou doterajšou úlohou teoretického registrátora týchto procesov alebo sa konečne pokúsia hrať aj úlohu jedného z ich aktívnych iniciátorov? Na celoštátnej porade v Jilovišti konštatoval s. Hodek vo svojom diskusnom príspevku, že proces vedecko-technickej revolúcie u nás prebieha doteraz v podstate živeľne, pretože niet integrujúcej spoločenskej sily, ktorá by sa ho cieľavedome ujala. Je veľmi lákavé pomyslenie, že nie nedôležitou zložkou takejto spoločenskej sily by mohla byť práve aj naša marxistická filozofia. Dnes ide o to, aby sme jej pre plnenie tejto funkcie vytvorili všetky rozhodujúce spoločenské predpoklady.

PORADA O TEÓRII ORGANIZÁCIE A POLITIKY

Teoretické problémy podstaty a vývinových tendencií politického systému socializmu, ktorých riešenie umožňuje prístup k základnej teoretickej otázke — otázke modelu politického systému — stávajú sa stále viac predmetom publicistického a teoretického záujmu.

Zaoberalo sa nimi i niekoľkodňové sústreďenie pracovníkov katedier vedeckého komunizmu v Hořálke n/Sázavou začiatkom februára t. r.

Hlavná pozornosť bola sústreďená na tri základné okruhy problémov, a to na otázky teórie organizácie (úvodné slovo prof. Dr. Zieleniewski z Varšavy), na teoretické a metodologické problémy politickej vedy (úvodné slovo J. Nářta, CSc.) a teoretické problémy politického systému socializmu (úvodné slovo doc. Zd. Mlynář). Spoločnou črtou týchto troch úvodných vystúpení i diskusie, ktorá bude zrejme ďalej pokračovať, bola aktuálna požiadavka zamerať teoretickú činnosť na preskúmanie najefektívnejších, najoptimálnejších ciest vývoja politického systému socializmu, jeho makroštruktúry i mikroštruktúry.

1. Otázkam *všeobecnej teórie a sociológie organizácie* nevenuje sa u nás zatiaľ náležitá pozornosť, i keď ide o základnú nosnú disciplínu, ktorá je svojím spôsobom „jadrom“ vedeckého riadenia. Pokiaľ ide o genézu všeobecnej teórie organizácie, nemožno ju z historického hľadiska odlúčiť od priekopníckeho diela F. W. Taylora (1856—1915), Emersona (1853—1931), F. Gilbretha (1868—1924), H. Forda (u nás Baťovho systému) a H. Fayola (1891—1925), ktorý formuloval teoretické zásady a funkciu administratívy, spočívajúcu v predvídaní, organizácii, rozkazovaní, koordinácii a kontrole. Spoločnou črtou uvedených prístupov je postupné rozpracúvanie vedeckej organizácie práce (organisation scientifique du travail, v Nemecku Rationalisierung). Značný vplyv na utváranie teórie organizácie na západe mala náuka o „Human Relations“.

Do komplexu tejto vedy, súčasnej teórie organizácie práce, zasahuje ergonómika, psychotechnika, matematické techniky.

Sám Zieleniewski je žiakom a spolupracovníkom prof. T. Kotarbińského, zakladateľa praxeológie, vedy o racionálnom cieľovom zameraní činnosti vzhľadom k cieľovému určeniu. (Pozri bližšie, zatiaľ iba vo výťahu z práce J. Zieleniewského, Organizacja zespólów ludzkich. Wstęę do teorii organizacji i kierowania. Warszawa 1964, Organizace lidských kolektivů, příloha k časopisu Lidová armáda čís. 22 n., 1964.) Praxeológia (ktorá tak tiež nemá u nás tradície) je jedným z teoretických základov vedeckého riadenia. Teória organizácie (v svetovej literatúre sa v súvislosti s rozdielnym chápaním kategórie organizácie hovorí i o sociológii organizácie) vychádza teda v poňatí prof. Zieleniew-